

YTTRANDE

DATUM: 2024-04-02

VÅR REFERENS: LM2024/002364

ER REFERENS: KU 2023/01197

Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset (SOU 2023:68)

Lantmäteriets övergripande synpunkter

Ortnamnen är en del av det språkburna kulturarvet och därför en viktig del av både den personliga och kollektiva identiteten. Lantmäteriet har därför stor förståelse för att upplevelser och erfarenheter av ortnamn är betydelsefulla.

Utredningen lägger stor vikt på informanternas berättelser vilka är centrala. Underlag till kommissionens utredning utgörs bland annat av information som lämnats av 166 intervjuade personer. De uttalanden som lämnas kring ortnamn och hantering av ortnamn ger inte en rättvisande bild av hur Lantmäteriet och dess föregångare arbetat med minoritetens ortnamn under 1900-talet och senare.

Lantmäteriet ser annars mycket positivt på ett fortlöpande samarbete med företrädare för minoriteten och stödjer en ytterligare förtätning av det meänkielska namnbeståndet och välkomnar därför att olika intressenter för språkgruppen rapporterar in ortnamn.

Sammanfattning

Lantmäteriet vill lämna synpunkter på kommissionens förslag att ändra i förordning (2009:946) med instruktion för Lantmäteriet. Syftet med förslaget är att ge minoriteten representation i Lantmäteriets ortnamnsråd.

- Lantmäteriet anser inte att det är nödvändigt att ändra i instruktionen. En detaljerad styrning kring vilka myndigheter och andra intressenter som ingår i Ortnamnsrådet finns inte idag. En detaljstyrning kommer sannolikt att försvåra ett

flexibelt arbetssätt och att ge minoriteten inflytande kan i stället medges på andra sätt.

Lantmäteriet vill vidare framföra förtydliganden rörande Lantmäteriets och dess föregångares arbete med ortnamn och då särskilt ortnamn på finska/meänkieli.

- Kartläggningen över Norrbotten genomfördes i omgångar under 1900-talet. Arbetet omfattade både den topografiska kartan (1945-1951) och den ekonomiska kartan (1963-1976). Under fältarbetena utarbetades metoder för insamling och granskning av ortnamn genom utveckling av samarbete mellan dåvarande Rikets allmänna kartverk och Svenska ortnamnsarkivet. Hänsyn till såväl språk som den lokala dialekten genomsyrade kartläggningen.
- I utredningen refereras endast till generalstabskartorna när det gäller uttalanden om namnbyten från meänkieli/finska till svenska eller samiska. Kartbladen som omfattar Norrbotten utarbetades i slutet av 1800-talet och kom aldrig att revideras under 1900-talet. Den äldre generalstabskartan och den nya topografiska kartan över Norrbottens län är två från varandra helt skilda kartprodukter som framställdes på olika sätt. Det finns anledning att iaktta försiktighet när generalstabskartans ortnamn ska jämföras med namnbeståndet i dagens moderna geodata inom det meänkielska området.
- Avslutningsvis vill Lantmäteriet informera om samverkan som pågått och pågår över tid mellan Lantmäteriet och företrädare för minoriteten i syfte att öka det meänkielska ortnamnsbeståndet.

Kommissionens förslag om representation i Ortnamnsrådet (Avsnitt 14.6.10)

Kommissionen föreslår att regeringen bör ändra i förordningen med instruktion för Lantmäteriet i syfte att ge minoriteten representation i Lantmäteriets ortnamnsråd.

Motiveringen till kommissionens förslag är att ortnamn på meänkieli är en viktig del i att främja minoritetsspråket som ett led i att synliggöra minoritetens historiska närvaro i området.

Enligt uppgifter som kommissionen inhämtat från intervjupersoner har ortnamn på meänkieli bytts ut mot svenska eller samiska ortnamn. Även skyltning framhävs som betydelsefullt för att synliggöra minoritetsspråket. Mot den bakgrunden föreslår kommissionen att minoriteten bör ges representation i Ortnamnsrådet.

Bemötande av förslaget om ändring i myndighetsinstruktionen

Ortnamnsrådet är reglerat i 18 § förordningen (2009:946) med instruktion för Lantmäteriet. Vilka som är medlemmar regleras inte närmare i instruktionen. Det är myndighetens ledning som bestämmer på vilket sätt rådet kan användas för att stärka Lantmäteriets ortnamnsverksamhet.

18 § Inom Lantmäteriet finns Ortnamnsrådet som ger råd i frågor om ortnamn med företrädare för ortnamnsvårdande och namngivande intressenter.

Lantmäteriet menar att den nuvarande lydelsen *med företrädare för ortnamnsvården och namngivande intressenter* fungerar väl och möjliggör ett flexibelt arbetssätt. Det skulle innebära en låsning att genom förordningen detaljreglera vilka myndigheter och organisationer som ska representeras i rådet.

Vilka som är representerade i Ortnamnsrådet beslutas av Lantmäteriet i samverkan med de myndigheter och organisationer som ingår i rådet. Sedan Ortnamnsrådet bildades 1985 har rådets sammansättning ändrats vid några tillfällen. År 2011 bestämde Lantmäteriet att minska antalet representanter i rådet. Det har sedan dess bestått av en mindre grupp av företrädare för myndigheter som har utpekade ansvarsroller och uppdrag inom den offentliga ortnamnsvården.

Av skäl som återges nedan vill Lantmäteriet understryka att det inte är nödvändigt med en förordningsändring för att lösa representationsfrågan i Ortnamnsrådet eller för att ge minoriteten inflytande i ortnamnsfrågor.

Förtydliganden om Ortnamnsrådet och Lantmäteriets ortnamnshantering (14.6.10)

Ortnamnsrådet beskrivs i utredningen som ett samarbetsorgan för myndigheter och organisationer som bevakar intressen inom ortnamnsvården. Lantmäteriet gör bedömningen att förslaget speglar en förväntan om att enskilda ärenden kan komma att hanteras inom rådet. Det finns därför anledning att förtydliga Ortnamnsrådets uppdragsbeskrivning i förhållande till Lantmäteriets övriga ortnamnshantering.

Ortnamnsrådet är ett av fyra rådgivande organ med extern representation vid Lantmäteriet. En gemensam nämnare för dessa råd är att de fungerar som ett stöd för myndighetens verksamhet inom respektive område.

Ortnamnsrådets uppgift är att tillsammans med Lantmäteriet stärka den offentliga ortnamnshanteringen och bidra till att god ortnamnsed tillämpas inom statlig och kommunal verksamhet. I den rollen vägleder rådet offentliga namngivare genom att ta fram generella rekommendationer, handledningar och faktablad som fungerar övergripande på nationell nivå.

Ortnamnsrådet har inga beslutsbefogenheter, utan arbetar främst rådgivande och kontaktskapande. Ortnamnsrådet yttrar sig därmed inte i enskilda ortnamnsärenden och är inte heller remissinstans inför andra namngivares beslut.

I kommissionens delbetänkande (SOU 2022:32, s 31 f.), men även i intervjuberättelserna till slutbetänkandet (SOU 2023:68, kap. 6), refereras till namnbyten och till att namn på meänkieli tagits bort.

Lantmäteriet vill förtydliga att frågor om namnbyten, förtätning av ortnamn eller skyltning inte kan ställas till Ortnamnsrådet för bedömning eller beslut.

För att utöva inflytande i en enskild namnfråga behöver man vända sig till berörd beslutsfattare eller ansvarig myndighet.

Rollen att pröva ärenden och fatta beslut om natur- och bebyggelsenamn samt fastställa namnformer för kartredovisning hanteras inom Lantmäteriet av dess ortnamnsfunktion. Det är också samma funktion som bistår kommuner och myndigheter med rådgivning genom att lämna yttranden inför deras beslut i ortnamnsärenden, inte Ortnamnsrådet.

Trafikverket ansvarar för geografisk vägvisning utmed det statliga vägnätet. Här arbetar Lantmäteriets ortnamnsfunktion aktivt med att sprida minoritetens ortnamn genom att lämna rekommendationer vid uppsättning av platsmärken för bebyggelser och vattendrag.

Lantmäteriets ortnamnsfunktion är även remissinstans inför beslut som rör kommunernas namngivning som gatunamn, kvartersnamn och belägenhetsadresser.

Representationen i Ortnamnsrådet och andra sätt att säkerställa inflytande

Ett önskemål om medverkan, antingen på ett utökat tillfälligt möte eller som representant, hanteras enklast genom en framställan till Lantmäteriet.

Ortnamnsrådet kan också fungera som en katalysator och initiera fristående samverkansmöten mellan företrädare för ett minoritetsspråk, Institutet för språk och folkminnen och Lantmäteriet. Sedan några år tillbaka tillämpar rådet en

arbetsordning som främjar samverkan i olika sakfrågor mellan berörda myndigheter och organisationer. En medverkan i den samverkansformen, oftast en mindre arbetsgrupp, sker då utanför rådets ordinarie möten och på Lantmäteriets eller annan representants initiativ. En permanent representation i rådet är inte något krav för sådan medverkan.

Lantmäteriet vill därför understryka att det inte är nödvändigt med en förordningsändring för att lösa representationsfrågan i Ortnamnsrådet eller för att ge minoriteten inflytande i ortnamnsfrågor.

Bemötande av kommissionens slutsats om ortnamnshanteringen

(Slutbetänkande SOU 2023:68, kap 8 se sid 414f; 450, *Traditionella näringar som identitet och kulturarv*, SOU 2023:68,)

(Intervjuberättelser till slutbetänkande, SOU 2023:68, kap. 6 se t.ex. s 245; 265; 288. *Berättelser om förlust av kultur och traditionella näringar*)

Som en del i kartläggningen av assimileringpolitiken har kommissionen genomfört intervjuer där enskilda fått berätta om sina erfarenheter. I berättelserna uttalar sig några intervjupersoner om hantering av ortnamn på kartorna. Kommissionen menar att ett bärande tema är att minoritetens historiska närvaro osynliggjorts och att ortnamn på meänkieli tagits bort. Informanterna berättar om namnbyten från meänkieli till svenska eller samiska, om att ortnamn inte syns på kartor och om att namn tagits bort.

Lantmäteriet har förståelse för att upplevelser och erfarenheter om ortnamnsbruk är betydelsefulla eftersom ortnamnen är en del av det språkburna kulturarvet. Men Lantmäteriet vill samtidigt understryka att intervjupersonernas uttalanden inte ger en rättvisande bild av hur Lantmäteriet och andra namnvårdande myndigheter arbetat med minoritetens ortnamn.

Ur ett ortnamnsperspektiv är det också olyckligt att informanternas upplevelser om ortnamnshanteringen återges så pass schematiskt och förenklat. Här saknas detaljuppgifter om vilka namnkategorier det rör sig om, geografisk plats eller tidpunkt. Inom ortnamnsvärden är dessa uppgifter avgörande då varje enskilt namn behandlas för sig. Varje ortnamn granskas och fastställs utifrån sitt språkhistoriska, dialektala och kulturhistoriska sammanhang.

Då kommissionen inte kontaktat Lantmäteriet för att kontrollera uppgifterna eller för att inhämta kunskap om myndighetens ortnamnshantering ser vi en anledning att lämna förtydliganden om hur arbetet faktiskt har bedrivits med att synliggöra minoritetens ortnamn.

Tillvaratagandet av minoritetens ortnamn i kartläggningen

Kartläggningen över Norrbottens kustland genomfördes 1945 – 1951 och för de övriga delarna av Norrbottens län 1963 – 1976, då främst som den topografiska kartan. Under fältarbetena användes en insamlingsmetod där lokala informanter med god kännedom om ortnamnsbeståndet kontaktades. Därefter granskades de insamlade finska/meänkieliska namnformerna av dåvarande Svenska ortnamnsarkivet i Uppsala vilkas rekommendationer kom att följas. Av granskningsunderlagen framgår att språkforskaren Gunnar Pellijeff ansåg att man skulle ta hänsyn till och värna den lokala dialekten. Han förordade därför exempelvis namnleder som *koiju* och *suanto*, i stället för de riksfinska *koivu* och *suvanto*.¹

Under 1980-talet reviderades den ekonomiska kartan över Norrbotten, och i samband med det gjordes även en satsning på ortnamnen. Inför fältarbetet 1986 startade Riksantikvarieämbetets lokalavdelning i Luleå studiecirkel om fornlämningar och ortnamn. De medverkande, oftast äldre bybor, fick ta fram listor med ortnamn för den reviderade kartan. I genomsnitt tillfördes mellan 5 och 35 nya namn per äldre ekonomiskt kartblad. Arbetsättet medförde enligt uppgift flera fördelar inte minst därför att ortsbefolkningen kände sig delaktiga i kartarbetet.²

Redan innan meänkieli fick status som nationellt minoritetsspråk har den lokala dialekten fångats upp och dokumenterats i kartlägningsarbetet. Efter det att bestämmelsen om god ortnamnsred i kulturmiljölagen år 2000, genomfördes en förnyad granskning av de meänkieliska ortnamnen. Det dåvarande Språk- och folkminnesinstitutet meddelade i listform vilka namn som skulle stavningsjusteras i den önskade riktningen, och Lantmäteriet korrigerade de befintliga namnen enligt listorna.

Införandet av god ortnamnsred i nuvarande kulturmiljölagen innebär att ortnamnen på finska, meänkieli och samiska ska värnas inom statlig och kommunal verksamhet. Lantmäteriet har sedan länge verkat för att redovisa minoritetens ortnamn, vilket också

¹ Namnrekognosceringsunderlag för den topografiska kartan 1963 - 1974, Lantmäteriet.

² Lantmäteriverket PM 1987-05-04, Revidering av ekonomiska kartan i Norrbottens län, Anki Mattisson.

stärker minoritetsspråket. Lantmäteriet lever upp till innehållet i den artikel som berör ortnamn i den Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.³ Europarådet har inte haft något att anmärka på Lantmäteriets arbete med ortnamn enligt stadgan.

De finska/meänkieliska namn som upptecknades i samband med fältarbetena 1945 – 1976 och under 1980-talets andra hälft tillsammans med efterföljande översyn, utgör grunden för de namn som redovisas i Lantmäteriets geodata. Lantmäteriet redovisar i dagsläget drygt 16 600 ortnamn på meänkieli.⁴

Jämförelsen mellan generalstabskartorna och namnbeståndet i dagens moderna geodata (avsnitt 8.3.2. s 415)

I betänkandet görs också gällande att Lantmäteriet ersatt genuint finska/meänkieliska namn med samiska namn på de allmänna kartorna. Bland annat hänvisas till de finska namnformer som förekom på de äldre generalstabskartorna över området som publicerades 1887–1891.

När namnbeståndet på dessa kartblad diskuteras och jämförs med ortnamn på moderna kartor måste följande beaktas. Generalstabskartans blad över Norrbottens län kom aldrig att revideras under 1900-talet. Kartbladen publicerades i sitt 1800-talsutförande och ortnamnen fick kvarstå utan språklig granskning och översyn fram till de sista utgivna upplagorna 1941.⁵

Den äldre generalstabskartan och den nya topografiska kartan över Norrbottens län är två från varandra helt skilda kartprodukter som framställdes på olika sätt. 1960-talets topografiska karta gavs ut med ny bladindelning och kartskala och med utvecklade granskningsmetoder beträffande ortnamnen.

I diskussionen om borttagna eller utbytta ortnamn behöver man också väga in att det saknas uppgifter om hur namnen samlades in och bereddes för kartredovisning under 1870- och 1880-talen. Då fanns ingen vetenskaplig metod för att ta hand om och språkvetenskapligt granska ortnamnen på kartorna.

Namnredovisningen på de äldre generalstabskartorna kom tidigt att bli föremål för kritik för osaklighet från samtida expertis inom de

³ Artikel 10 p 2 g) att traditionella och korrekta former av ortnamn på landsdels- eller minoritetsspråk används eller införs, vid behov jämsides med namnen på det eller de officiella språken; Expertkommitténs rapport, Sverige MIN-LANG (2020) 4, s 10.

⁴ Ortnamn per kommun: Kiruna 3896, Gällivare 3336, Pajala 4936, Övertorneå 2696, Haparanda 1536, Överkalix 164, Kalix 33, Jokkmokk 18, Boden 3, Luleå 0.

⁵ "Topografiska kartan över Sverige, dess konceptkarta samt särtryck och förstorningar" i *Meddelanden utg. av Generalstabens litografiska anstalt*, nr 4, 1954.

finsk-ugriska språken, främst professor Karl Bernhard Wiklund. Han menade att både de samiska och finska namnen inte återgivits korrekt och att det vore önskvärt med en totalrevidering av ortnamnen på de undersökta kartbladen.⁶

Mot den bakgrunden finns det alltså anledning att iaktta försiktighet när generalstabskartans ortnamn ska jämföras med namnbeståndet i dagens moderna geodata inom det meänkieliska språkområdet.

Samverkansinitiativ och dialog

Lantmäteriet har över tid etablerat flera kontakter såväl med företrädare för minoriteten som med privatpersoner inom språkområdet.

2011 undertecknades ett avtal mellan Lantmäteriet och Meän Akateemi/ Academia Tornedaliensis (Dnr 507-2011/326). Avtalet reglerade verksamheten kring projektet *Bebyggelsenamn, naturnamn och orddomäner i meänkieliområdet – samverkan mellan generationerna*. Projektets syfte var att inom delar av Övertorneå och Pajala kommuner, initiera en samverkansmodell mellan yngre och äldre meänkielitalare när det gäller att identifiera, registrera och återta ortnamn på meänkieli. Enligt uppgift från STR-T hade fram till år 2018 närmare 3 000 ortnamn upptecknats och lagrats i en databas. Namnen har ännu inte rapporterats till Lantmäteriet för språkgranskning och redovisning.

På senare tid har flera privata initiativ bidragit till att utöka antalet meänkieliska namn i Lantmäteriets geodata. Som exempel kan nämnas ett antal inrapporterade namn från Oksajärvi i Pajala kommun samt ett uppteckningsarbete i Masungsbyn/Masuni omfattande närmare 300 namn som för närvarande är under beredning vid Institutet för språk och folkminnen.

Lantmäteriet vill också gärna understryka att det inte går att ensidigt referera till tidigare tryckta kartserier för att få en bild av det meänkieliska ortnamnsbeståndet. Sedan 2018 har utgivningen av Lantmäteriets tryckta kartor upphört. Den digitala lagringen av ortnamn möjliggör att informationsmängden ständigt uppdateras och utökas. Genom Lantmäteriets e-tjänst *Förbättra kartan* kan informanter även skicka in förbättringsförslag eller påtala felaktigheter i kartorna.

⁶ K.B. Wiklund, "Några ord om skrifningen af lapska ortnamn" i *Svenska turistföreningens årsskrift 1895*, s 20-34; Fredrik Svenonius, "Den nya Norrbottenskartan, med särskilt afseende på ortnamns stafning" i *Ymer 1904* s. 400-406; K.B. Wiklund, "Ortnamnen på 1904 års Norrbottenskartan" i *Ymer 1905* s. 90-103.

Avslutningsvis vill Lantmäteriet gärna understryka att vi ser positivt på ett fortlöpande samarbete och stödjer en ytterligare förtätning av namnbeståndet och välkomnar därför att olika intressenter för minoriteten rapporterar in ortnamn.

Beslut i detta ärende har fattats av generaldirektör Susanne Ås Sivborg. Chefen för ortnamnsfunktionen Eva Lindelöw Sjö har varit föredragande. I ärendets beredning har även utredarna vid ortnamnsfunktionen Ebba Berling Åselius och Lennart Dehlin deltagit.

I den slutliga handläggningen av ärendet har ställföreträdande generaldirektör Anders Lundquist och tillförordnade chefen för verksamhetsområdet Geodata Marika Ström medverkat.

För Lantmäteriet

Susanne Ås Sivborg